

Tektoniek is geen trend

Frank van Zelderen (5470226)

TU Delft

Faculteit Bouwkunde

BKS6TM Theorie & Methoden (2020/2021)

Aantal woorden: ca. 1.150

8 april, 2021

De opkomst en val van verschillende architectonische stijlen, zoals het (Post-)Modernisme en Brutalisme, hebben geleid tot de sloop van vele bouwwerken. Een trend van toentertijd, op een niet duurzame wijze verworpen, wat de vraag wekt of de hedendaagse architectuur over 50 of 100 jaar niet dezelfde erbarmelijke omstandigheden zullen trotseren. Tektoniek geeft hierop een antwoord, maar wat is tektoniek? Wat doet tektoniek? En hoe wringt tektoniek zichzelf los uit deze discussie over stijl en trends, waardoor wij, als architecten, duurzamer en toekomstbestendiger kunnen bouwen?

Tektoniek

De term tektoniek staat voor de weergave van de overdracht van gewicht naar de aarde; hoe de zwaarte van een massa druk uitoefent op de ondergrond. Het staat voor de manier waarop de uitstraling van een gebouw verwijst naar het achterliggende structurele systeem. Deze allusie is zowel een openbaring als een verhulling.¹ De Duitse architect en theoreticus Gottfried Semper onderscheidde hiermee het tektonische ontwerp van de bebouwde vorm in twee afzonderlijke materiaalprocedures: in de tektoniek van het frame (constructie), waarin onderdelen van verschillende lengtes worden samengevoegd om een ruimtelijk veld te omvatten, en de stereotomie van de compressieve massa die, hoewel het ruimte kan belichamen, wordt geconstrueerd door de opstapeling van identieke eenheden.²

Ruimte

De introductie van het begrip ruimte ontstond, parallel aan elkaar, zowel binnen de filosofie als in de architectuur. Zo omschreef de Duitse filosoof Immanuel Kant een eerste gedachte dat een ruimte gedefinieerd wordt door het herkennen van objecten in de geest (intuïtie in de geest), welke later is opgepakt door Schopenhauer en vertaald werd als een perceptie a priori (waarneming in de geest). Nietzsche ging hierin nog een slag verder, en omschreef dat ruimte een krachtveld is, waarbij door de dynamiek van het bewegende lichaam maakt dat we ruimte ervaren. Ondanks dat hij deze theorie nooit volledig had ontwikkeld, inspireerde het vele Duitse en Italiaanse architecten die zijn werk lazen. Semper was de eerste die het begrip ruimte (Raum) binnen de architectuur introduceerde. Hij stelde dat de betekenis van ruimtelijke omsluiting was als het doel van waaruit de architectuur, als een vorm van kunst, zich had ontwikkeld.³ Zo begrenst de wand, of beter nog het oppervlak van de wand, de ruimte en is daarmee van groter belang dan de draagstructuur die de wand ondersteunt. Voor Semper is de wand als bekleding en ruimtebegrenzer het belangrijkste element van de architectuur.⁴ Later stelde Lipps, om de oorzaak van esthetische perceptie in de architectuur te beschrijven, dat 'ruimte' een antwoord op de vraag gaf van wat in architectuurwerken de esthetische perceptie stimuleerde. Om te voldoen aan de verwachting, fundamenteel voor de negentiende-eeuwse kunsttheorie, dat kunstwerken beweging moeten laten zien. Hoe

architecturale werken, inherent statisch, beweging konden uitdrukken, was al lang een onderwerp van discussie.³ Een passage die Goethe schreef in 1795, wordt in verband gebracht met de oplossingen die een eeuw later werden ontwikkeld:

It might well be thought that, as a fine art, architecture works for the eye alone, but it ought primarily - and very little attention is paid to this - to work for the sense of movement in the human body. When, in dancing, we move according to certain rules, we feel a pleasant sensation, and we ought to be able to arouse similar sensations in a person whom we lead blindfold through a well-built house. (Gage, 1980, p. 196-97)

Naast dat we fysiek ruimte creëren, door het plaatsen van de constructie zoals muren, moeten we ook denken aan ruimtelijkheid. Hierbij is ruimtelijkheid dus de beleving van een ruimte.

De relatie tussen tektoniek en ruimtelijkheid: verbinding tussen fysica en metafysica

Architectuur is een constructie die door de zintuigen wordt verheven. Zintuigen (ontleend aan het Duitse woord Gefühl) heeft twee betekenissen, enerzijds is het verheffing en anderzijds aanraking.⁵ Zo weet je, als je spreekt over constructie en materialen, hoe het voelt en welke sfeer het creëert. Je kunt hetgeen aanraken en voelen; het is tastbaar, en door de plasticiteit kun je de sfeer voelen; het is waarneembaar. Naast dat dit, zoals gesteld door Schopenhauer en Lipps, een geestelijke waarneembaarheid geeft is er ook het aspect van hoe we deze sfeer kunnen ervaren. Hans Kollhoff benoemt hiervoor een voorbeeld aan de hand van deuren. Zo is er een verschil in beleving als je onder een boog, een balk of een uitgehakt gat in een betonnen muur doorloopt. Als je jezelf inbeeldt door deze verschillende openingen te lopen, dan zul je merken dat het niet zo aangenaam is om door deze brute snede in een betonnen muur te gaan als om door een boog te gaan die een soort gevoel geeft die je met de hemel verbindt.⁵ Hierdoor is architectuur niet alleen iets visueels, wat een basis van de logica van tektoniek vormt. Wat je ziet is wat je ervaart met je lichaam, je hoeft het niet eens aan te raken, want je weet (naarmate je dichterbij komt) hoe het aanvoelt.

Het gaat niet alleen om de architect

Rond 1826 maakte de Duitse architect Karl Friedrich Schinkel, in *Das Architektonische Lerhbuch*, een serie aan schetsen, waarbij hij de klassieke orders naast zich neer legt en vraagt aan de gewone man wat hij vindt; hij geeft de bevoegdheid om te oordelen over architectuur aan de gewone mens. *'Vind je dit niet te zwaar, zijn de ramen te dicht op elkaar gedrukt of zijn ze te filigraan?'*⁵ Hiermee laat Schinkel zien dat een tektonische benadering niet alleen waarde heeft voor architecten, die van beroep geïnteresseerd zijn in hoe gebouwen samenhangen. Ook de gewone man voelt de metafysische aanwezigheid, wat bijdraagt tot een betekenisvolle ervaring, van de eigenschappen van een gebouw. Gebouwen zijn dus geen representatie waarbij de objecten uiteindelijk tot handelswaar worden gereduceerd, zoals dit gebeurt bij architectuurstijlen en trends (van de moderne architectuur). Het zijn eerder betrekkelijk permanente dingen die wij bewonen als deel van onze leefwereld; ze bevredigen zowel dromen als behoeften.⁶

Potenties van tektoniek

Tektoniek houdt zich dus bezig met het maken van gebouwen en hoe dat maken zichtbaar wordt gemaakt, terwijl het verder kijkt dan slechts de waarde die een architect stelt. Tegelijkertijd is het niet slechts iets visueels, wat je ziet is wat je ervaart met je lichaam. Het wijdt zich niet toe aan een bepaalde orde, stijl, stroming of trend. Dit maakt het dat tektoniek astilistisch is, intern aan de discipline; door fysica en metafysica te verbinden. Dit vormt een belangrijke mogelijkheid om weerstand te bieden aan enkele algemene tendensen in een maatschappij die bedwelmd is door de zichzelf in stand houdende cyclus van massaproductie en -consumptie; een remedie tegen de homogenisering en 'trends' van de gebouwde omgeving (als gevolg van moderne architectuur). Het gaat uit van de permanente stad, en niet van de onmiddellijke, wegwerpbare stad. Een eerlijk en oprecht pad, die ons niet alleen leidt naar duurzamer en toekomstbestendiger bouwen, maar die ook de dromen en behoeftes van de mens bevredigd.

Bronnen

1. Vermeulen, P. (1997, 7 oktober). Bouwen als instrument van verlangzaming. Hans Kollhoffs verkenningen van de tektoniek / Building as an instrument of deceleration. *Volume*, 1997(10). Geraadpleegd van <http://volumeproject.org>
2. Frampton, K. (1996). Rappel à L'ordre, the Case for the Tectonic. In K. Nesbitt (Red.), *Theorizing a New Agenda for Architecture* (pp. 516–528). Hudson, Verenigde Staten: Princeton Architectural Press.
3. Forty, A. (2004). *Words and Buildings*. Londen, Verenigd Koninkrijk: Thames & Hudson.
4. Semper, G. (1860). *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten; oder, Praktische Aesthetik, ein Handbuch für Techniker, Künstler und Kunstfreunde* [Style in the Technical and Tectonic Arts; or, Practical Aesthetics] (H.F. Mallgrave, M. Robinson, Vert.). Los Angeles: Getty Research Institute, 2004.
5. Kollhoff, H. (2019). College over Tektoniek. TU Delft. Geraadpleegd van http://www.theberlage.nl/galleries/videos/watch/2019_11_07_public_keynote_lecture
6. Maulden, R. (1983). *Tectonics in Architecture: From the Physical to the Meta-Physical* (Masterscriptie). Geraadpleegd van <https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/78804>
7. Gage, J. (1980). *Goethe on Art*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, p. 196-200.